

Új szereplő a „nagy játszmában”. Kína földgázpolitikája Közép-Ázsiában

1. rész: A szereplők¹

A New Player in the “Big Game.” China’s Natural Gas Policy in Central Asia Part 1: The Actors

Dudlák Tamás

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2024.1.7

Összefoglaló: A tanulmány a közép-ázsiai földgáziparban való kínai részvétel geopolitikai és geoökonómiai háttérét elemzi. A téma feldolgozásának az időszerűségét az utóbbi évek számos olyan fejleménye teszi indokolttá, amely hozzájárul Közép-Ázsia geopolitikai és gazdasági helyzetének az átrendeződéséhez, és komoly hatással van a régió erőforrás-gazdálkodására. Az írás célja annak a bemutatása, hogy bár a térségből származó erőforrások Kína teljes energiaszükségletének csak kis részét elégítik ki, Peking mégis alapvető hatással van a közép-ázsiai energiatér szerkezetére. Azaz az ottani növekvő befolyását a földgázpolitikája csak kis részben alapozza meg, a növekvő közép-ázsiai szerepvállalása azonban – az orosz jelenléttel együtt – a térség hatalmi viszonyait illetően sajátos átmeneti helyzetet eredményez. A kétrészes tanulmány első részében a szereplők – az energiaéhes Kína és a számottevő földgázforrásokkal rendelkező három közép-ázsiai állam, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Kazahsztán – földgáziparának és földgázpolitikájának az adott országon belüli helyzetét vizsgálom.

Kulcsszavak: Kína, földgáz, Közép-Ázsia, Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kazahsztán

Abstract: *This paper reveals the geopolitical and geo-economic background of Chinese involvement in Central Asia’s natural gas industry. The timeliness of this topic is underlined by the several developments of the last few years that contribute to the rearrangement of Central Asia’s geopolitical and economic situation and have a severe impact on the management of resources in the region. The study aims to demonstrate that, although the resources acquired from Central Asia represent only a small percentage of China’s total energy needs, Beijing is still fundamentally transforming the structure of the Central Asian energy space. Although natural gas constitutes only one part of China’s increasing influence in Central Asia,*

China's growing involvement, in parallel with the Russian presence there, leads to a transitional situation in the power relations of the region. The first part of this two-part paper examines the actors (China and the three Central Asian states with significant natural gas resources, namely Turkmenistan, Uzbekistan, and Kazakhstan) in terms of their domestic natural gas policies and the natural gas market in their respective countries.

Keywords: *China, natural gas, Central Asia, Turkmenistan, Uzbekistan, Kazakhstan*

Bevezetés

Az alábbi kétrészes tanulmányban Kína Közép-Ázsiát érintő földgázpolitikájának az utóbbi két évtizedben tapasztalható változásait mutatom be, illetve általános-ságban a térség földgáztermelő országaival (Türkmenisztán, Üzbegisztán, Kazahsztán) kialakított energiapolitikai viszonyát elemzem. (A kőolajkapcsolatokra és a petrokémiai iparág fejleményeire csak röviden térek ki, amennyiben azok hozzájárultak az adott ország és Kína földgázkapcsolatainak a dinamizálásához.)

A kutatás aktualitását az utóbbi néhány évben történt számos fontos fejle-mény igazolja, amely az elemzett térség geopolitikai és gazdasági viszonyait át-rendezték, és komoly hatással voltak és vannak az ottani erőforrások menedzs-mentjére is. Ezek között említendő, hogy a kínai földgázimportot kiszolgáló leg-nagyobb volumenű és leghosszabb (Közép-Ázsia–Kína) vezeték Türkmenisztán-ból indul, amelyet a 2009-es átadása óta többször is bővítettek (és küszöbön áll a negyedik bővítés befejezése is). 2015-ben indult meg a Türkmenisztán–Afga-nisztán–Pakisztán–India földgázvezeték (TAPI) építése – ami jelenleg szünet-el –, s ha teljesen elkészül, új fogyasztók számára is lehetővé teszi a közép-ázsiai földgáz elérését. Ami a kínai földgázpiac ellátását illeti, 2019 végétől működik az orosz–kínai földgázvezeték (Szibéria Ereje 1), amely a két fél közötti kapcsolatok elmélyítésében is kiemelt szerephez jut, ráadásul Moszkva egy újabb, összekötő földgázvezeték megépítését sürgeti. Ez annak tükrében érthető is, hogy a 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háború következtében az energiahordozók ára je-lentősen megemelkedett, de az Oroszország energiapolitikai elszigeteléséből (nyugati szankciók) adódó geopolitikai következmények (a kínai–orosz energia-politikai együttműködés esetleges elmélyülése) szintén kiemelt fontosságúak. Ugyanakkor Kína számára az egyre bővülő vezetékes földgázimportja mellett az olyan új szereplők előretörése, mint Ausztrália, Kanada és az Amerikai Egye-sült Államok, az LNG-piacon többletkínálatot is eredményez. Ez a többletkínálat viszont lassuló mértékű kínai növekedéssel jár együtt, ami csökkenő földgázke-resletet indukál. Ráadásul a koronavírus-járvány következtében, a lezárásokkal párhuzamosan, többször is visszaesett a különféle energiahordozók iránti kínai kereslet (mivel az ipari termelés kisebb importot igényelt).

Feltételezésem szerint Törökország, India, az Európai Unió, az Egyesült Államok, Kína és Oroszország között egy geopolitikai verseny (egy új „nagy játszma”) zajlik annak érdekében, hogy Közép-Ázsia energiahordozóit és szállítási útvonalait minél nagyobb mértékben ellenőrzés alá vonják. Vizsgálatom központjában ennek az állításnak egy lényeges – a legfőbb változásokkal járó – eleme, Kínának a közép-ázsiai földgázpolitikai térnyerése áll. Az anyag a legfrissebb források segítségével készült, és elsősorban a legújabb fejleményekre koncentrált.

A tanulmány az utóbbi másfél évtizedben a közép-ázsiai országokkal kialakított kínai földgázpolitika változásait és tendenciáit mutatja be és értékeli, és az érintett országok földgázpolitikájának és földgáziparának az ismertetése mellett az alábbi kérdések megválaszolására tesz kísérletet:

- Kína pozíciószerezése kínai szemszögből: Hogyan tett szert Peking a közép-ázsiai földgázszektorban domináns pozícióra? Mennyit fektet be az *upstream* (kitermelési) és a *midstream* (szállítási) tevékenységekbe? Mennyi földgázt importál a régióból, és ez miként változott az elmúlt másfél évtizedben?
- Kína pozíciószerezése közép-ázsiai szemszögből: Milyen mértékű a közép-ázsiai földgázexportőrök kínai függősége?
- Kína és mások (főleg Oroszország) versengése a földgázszektorban: Milyen (geo)politikai lépések és tendenciák határozzák meg Peking közép-ázsiai aktivitását? Hogyan sikerült domináns pozícióba kerülnie a közép-ázsiai földgázszektorban Oroszországgal szemben?

Célom annak a bizonyítása, hogy bár Kína teljes energiaigényének viszonylag csekély részét elégíti ki a jelen elemzésben vizsgált térségből érkező, vagyis a közép-ázsiai kapcsolatok révén szerzett és potenciálisan szerezhető szénhidrogén, sokatmondó tény, hogy Peking az utóbbi másfél évtizedben is alapvetően változtatja meg a közép-ázsiai energiatér szerkezetét. A jelen tendenciák folytatódása esetén a kínai befolyás további fokozódása várható, ami összességében Oroszország és Kína közép-ázsiai hatalmi relációjában egy átmeneti geopolitikai helyzetet eredményez.

A klasszikus geopolitikai és geoökonómiai szempontokat előtérbe helyező tanulmányomban a nagyhatalmi és az erőforrásjátszmák bemutatása során a hangsúlyt a kőolaj és a földgáz kiaknázása, szállítása és megszerzése érdekében folyó versenyfutásra helyezem. Ezek a pozícióharcok nem katonai eszközökkel zajlanak, hanem olykor kevésbé látványos, a diplomáciai és a gazdasági területen megnyilvánuló lépésekben mutatkoznak meg. A geopolitikai elemzés a nyersanyagok termelésének, elosztásának, fogyasztásának, az azokhoz kapcsolódó befektetéseknek, kölcsönöknek, valamint a termelő és a fogyasztó országok gazdasági erejének a vizsgálatán alapul. A geopolitikai gondolkodásmód visszatérése, az új gazdasági hatalmak és népességközpontok (Kína, India)

felemelkedésének korában, különösen aktuális, a kőolaj- és a földgázforrások kitermeléséért és felhasználásáért folytatott verseny esetében pedig kimondottan releváns. Minthogy a szénhidrogének globális eloszlása egyenetlen a Földön, és a lelőhelyük csak a legritkább esetben található a legnagyobb fogyasztó országok területén, így az oda történő eljutásuk leginkább csak „geopolitikailag rögzített” vezetékeken vagy tengeri szállítási útvonalakon keresztül lehetséges. Ez nem csupán a termelő országoknak kölcsönöz stratégiai fontosságot, hanem azoknak is, amelyeken a vezetékek áthaladnak, azaz az energiefolyosókat biztosítják az ellátó országok és a felvevőpiacok között. Eurázsia szárazföldi mélységei – amelyek ugyanakkor komoly szénhidrogénforrásokat is rejteneek – még inkább meggyőzik a tengeri kijáráttal nem rendelkező kőolaj- és földgáztermelő országokat arról, hogy vezetékeket építsenek ki a nagyfogyasztói irányába. Ez a dinamika különösen érvényes Közép-Ázsia és Kelet-Ázsia között, és az utóbbi két évtizedben a két régió komoly energiapolitikai együttműködésének lehetünk a tanúi.

Szakirodalmi áttekintés

A kutatás szükségességét a témához köthető szakirodalom hiányosságai és a legújabb nemzetközi fejlemények indokolták. Bár Kína világhatalmi pozíciójának az elemzése az utóbbi időkben a kutatások homlokerébe került, a Közép-Ázsiával kialakított kapcsolatait újabban leginkább az Övezet és Út Kezdeményezés (*Belt and Road Initiative*, BRI) keretében szokás vizsgálni, s így az elemzésekből hiányzik a Kína és a közép-ázsiai államok közötti, a kőolaj- és a földgázexport révén egyre mélyülő energiapolitikai együttműködés részletes tárgyalása.

A jelen elemzés az energiahordozók (kiemelten a földgáz) és a kínai-közép-ázsiai viszony kettősén alapszik, ennek megfelelően a felhasználható szakirodalmi bázis is két – valamint az azok metszetét alkotó – kategóriába sorolható.

Az első kategóriába a tematikailag kapcsolódó – tehát a külpolitika, az energiapolitika (azon belül is a földgázpolitika) kérdéseivel foglalkozó – anyagok tartoznak. A Kínát érintő szakirodalom terén az ország külpolitikájával és a BRI-vel kapcsolatos tanulmányok jelentik a legfrissebb és a legnépszerűbb témát.² Mindezeknek rengeteg aspektusát tárták fel, míg Közép-Ázsia vonatkozásában leginkább a szállítási infrastruktúra (közút, vasút, digitális infrastruktúra) elemzése került előtérbe. A Kína energiapolitikájával foglalkozó tanulmányok³ jellemzően a belső viszonyokat elemzik,⁴ a bennük található nemzetközi kitekintés (kínai kőolaj- és földgázimport) csekély mértékű. Nemzetközi kitekintéssel – a jellegükből adódóan – a szénhidrogének (kőolaj és földgáz), valamint a szén kínai importját tárgyaló írások rendelkeznek.

A második szakirodalmi kategóriát a területi szempontból kapcsolódó anyagok⁵ alkotják, amelyek a kínai-közép-ázsiai kapcsolatokkal általánosságban

foglalkoznak – azaz értelmezésében a stratégiai, katonai, gazdasági, regionális, politikai, intézményi együttműködéseket és rivalizálást vizsgálják. Ezek a munkák segítenek az energiapolitika geopolitikai és gazdasági hátterének a megértésében, miközben maguk is érdekes adalékokat tartalmaznak az itt elemzett témára vonatkozóan.

A két előző kategória metszetébe tartozó, a területi és a tematikus kritériumnak egyaránt megfelelő publikációk Közép-Ázsia és Kína viszonyrendszerével, kiemelten pedig a két fél közötti energiapolitikai kapcsolatról szólnak.⁶ Ám e tanulmányok is csupán érintőlegesen térnek ki Kína Közép-Ázsiához fűződő földgázpolitikájára, holott a térségnek a vezetékes földgáz kínai importja szempontjából játszott szerepe kiemelkedő. Lényegében csak egyetlen tanulmány foglalkozik kimondottan Kína és Közép-Ázsia földgázkapcsolataival.⁷

A *Külügyi Szemle* jelen és következő számában megjelenő tanulmányom első részében a szereplők (Kína, valamint a számottevő földgázforrásokkal rendelkező három közép-ázsiai állam, Türkmenisztán, Üzbegisztán és Kazahsztán) földgáziparának és földgázpolitikájának az adott országon belüli helyzetét vizsgálom. Ezen belül először a kínai energiapolitika lehetőségeiről és korlátairól lesz szó, majd a közép-ázsiai földgázpiacok országspecifikus jellemzőinek a tárgyalására helyeződik a hangsúly.

Kínai energiapolitika: lehetőségek és korlátok között

Ahhoz, hogy megértsük Peking Közép-Ázsiával kapcsolatos energia-, illetve földgázpolitikai lehetőségeit és kényszereit, számításba kell vennünk a Kínában e területeken fennálló alapvető feltételrendszert, továbbá azoknak az utóbbi néhány évtizedben végbement fejlődését.

A Teng Hsziao-ping által kezdeményezett belső reform és külkereskedelmi nyitás 1979-től kezdődően lehetővé tette Kína számára a világkereskedelemben, illetve a nyersanyagok globális áramlásába való fokozatos bekapcsolódást. A nyitás politikája nem csupán a nyugati termékek, de részben a nyugati technológia megismerésével is együtt járt, s ez utóbbi különösen fontos szereppel bírt a földgáztermelés fejlődésében, amely tőke- és technológiaintenzív ágazatnak is minősül. A kommunista párt gazdasági és külpolitikai reformtörekvéseit nagymértékben motiválták az egyre intenzívebb és extenzívebb gazdálkodást folytató kínai vállalatok, valamint a növekvő lakossági igények.⁸ A robbanásszerű gazdasági növekedés egyre nagyobb energiaigényt támasztott, amelyet a vezetésnek eleinte még sikerült a hazai forrásokból kielégítenie. Kína azonban 2010-re megelőzte az Amerikai Egyesült Államokat, és a világ legnagyobb energiafogyasztójává vált.⁹

A kínai energiaigény döntő része a széntüzelésű erőművekhez, illetve az ipari és a lakossági felhasználáshoz társul, s azt az ország belső (főképp szén-)

készletei évtizedekig fedezni tudták. A szén kiemelkedő szerepe nagyon is érthető, tekintve, hogy Kínában a szén olcsón és bőségesen áll rendelkezésre,¹⁰ hiszen a világ szénkészletének 13 százaléka ott található.¹¹ Ám 2009 óta az ország szénből is behozatalra szorul, a hazai rendszer (a szállítási távolságok és a megfelelő infrastruktúra hiánya miatt) ugyanis nem képes ellátni az igényeket.¹² Az utóbbi két évtizedben azonban a teljes energiafogyasztásban a szén aránya egyre kisebb lett, mivel más energiahordozók is megjelentek: a megújulók, a kőolaj és a földgáz – ez utóbbiakból eleinte a hazai termelés futott fel, majd megnövekedett az import is (1. és 2. táblázat). Ezeknek az energiahordozóknak a térnyerésével együtt is Kína teljes energiafogyasztásának csupán 8,65 százalékát tette ki a földgáz 2021-ben, míg kőolajból biztosították az energia 19,41, szénből pedig 54,66 százalékát.¹³ A maradék energiaigényt a különféle megújuló energiaforrások elégítik ki, amelyek tehát a földgáznál kétszer nagyobb arányban veszik ki a részüket Kína energiaellátásából.¹⁴

1. táblázat¹⁵

Kína kőolajtermelése (1000 hordó/nap)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
4074	4155	4216	4246	4309	3999	3846	3802	3848	3901	3994

2. táblázat¹⁶

Kína kőolajfogyasztása (1000 hordó/nap)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
9630	10.061	10.563	11.018	11.890	12.297	13.003	13.642	14.321	14.408	15.442

3. táblázat¹⁷Kína földgázimportja (milliárd m³)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Mianmarból	-	-	0,2	2,9	3,8	3,7	3,2	2,9	4,4	3,9	3,9
Oroszországból	-	-	-	-	-	-	-	-	0,3	3,9	7,6
Közép-Ázsiából	13,6	20,8	26,2	27,4	28,7	33,0	36,7	45,0	43,0	37,3	41,7
Vezetékes import összesen	13,6	20,8	26,4	30,3	32,4	36,8	39,9	47,9	47,7	45,1	53,2
LNG-import	16,9	20,1	25,1	27,3	27,0	36,8	52,9	73,5	84,7	94,0	109,5
Import összesen (LNG és vezetékes)	30,5	40,8	51,5	57,5	59,4	73,5	92,8	121,3	132,5	139,1	162,7

Kína 2006-ban importált először földgázt (akkor még LNG formájában, majd 2010-ben a vezetékes földgáz importja is megkezdődött), de annak a teljes energiafogyasztáson belüli részaránya viszonylag alacsony maradt. 2019 óta viszont már a kelet-ázsiai ország számít a világ legnagyobb földgázimportőrének: abban az évben már 132,5 milliárd köbmétert importált, amelynek 64 százaléka LNG formájában, a többi vezetéken érkezett (3. táblázat).

A felhasznált földgáz szektorális eloszlását tekintve 2015-ben a legnagyobb fogyasztó az ipari energiaszektor volt (37 százalékkal), míg a lakosság 18,9, az áramtermelés 18, az energiaszektoron kívüli ipar 13,6, a közlekedés pedig 12,5 százalékot tett ki a teljes fogyasztásból.¹⁸ A bővülő egyéni fogyasztási igények miatt a kínai energiaszektorban nem csupán extenzív, hanem nagyarányú intenzív növekedés is zajlik. Ugyanakkor, ahogy az energaintenzív és alacsony hozzáadott értékű ipari szektort (*made in China*) lassan felváltja a technológiaközpontú, nagy hozzáadott értékkel bíró gyártási kapacitás dominanciája (*created by China*), a lakossági energiafogyasztás növekedésével párhuzamosan az ipari energiaigény növekedése tovább lassulhat.¹⁹ Ez megmutatkozik a földgázfogyasztásban is: míg a 2000-es években a kereslete robbanásszerűen nőtt, addig a 2010-es években annak aránya már mérséklődött (4. és 5. táblázat).

4. táblázat²⁰

Kína földgáztermelése (milliárd köbméter)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
106,2	111,5	121,8	131,2	135,7	137,9	149,2	161,4	176,7	194,0	209,2

5. táblázat²¹

Kína földgázfogyasztása (milliárd köbméter)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
135,2	150,9	171,9	188,4	194,7	209,4	241,3	283,9	308,4	336,6	378,7

A belső földgáztermelés fokozása még középtávon sem jelent megoldást a növekvő igények kielégítésére: annak növekedése ugyanis lassabb, mint a fogyasztásé. A nagy várakozásokkal ellentétben a kínai palaolaj- és palagáz-forradalom elmaradt, már csak azért is, mivel az országban korlátozott mértékben lelhetők fel azok nem konvencionális készletei.²² Így az importfüggőség folyamatosan nő – bár jelenleg már csökkenő mértékben.²³

A pekingi kormány az utóbbi években erőteljes lépéseket tett a lakossági és a közlekedési földgázfogyasztás egyre szélesebb körű elterjesztésére és támogatására, emellett a szénerőműveket folyamatosan földgáztüzelésűvé alakítja át.²⁴ Azzal azonban, hogy a széntüzelésű erőművek visszaszorítása során a földgáz

állami támogatása mellett köteleződött el, politikai kockázatokat is magára vállalt, hiszen ez az import kényszere révén az ország számára egy, a korábnál szélesebb (külföldi) függőségi pályát ír elő. Ráadásul ahhoz, hogy a szénnél olykor akár 40 százalékkal is drágább földgáz piaca életképes legyen, az árak állami szubvenciójára is szükség van.²⁵ Vagyis a földgáz a kínai állam számára tisztább, de drágább és geopolitikai szempontból kockázatosabb energiaforrás.

Kína az energiaigénye 60 százalékát importból fedezi – kőolajból, földgázból, szénből és uránércből. Az ország már 1993 óta nettó kőolajimportőr,²⁶ 2015 áprilisában pedig az Egyesült Államokat is megelőzte, s e téren világszerte lett.²⁷ Az első LNG-terminálja Kuangtung (Guandong) tartományban épült meg, 2006-ban.²⁸ A következő évben pedig nettó földgázimportőrré vált, s a Kínát ellátó országok köre fokozatosan bővült: már 2012-ben is tizenkettőtől importált földgázt, két évvel később pedig a számuk tizenhétre nőtt. Átlagosan az országba a földgáz 40 százaléka vezetéken, 60 százaléka pedig LNG formájában érkezik.²⁹ A legfontosabb LNG-szállító partnerei közé Ausztrália, Katar, Indonézia és Malajzia tartozik; Türkmenisztánból és kisebb mennyiségben Üzbegisztánból, Kazahsztánból és Mianmarból vezetéken keresztül érkezik a földgáz. 2021. október óta pedig már Kína a világ legnagyobb LNG-importőre³⁰ (6. táblázat).

6. táblázat³¹
Kína LNG-importja (milliárd m³)

2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
16,9	20,1	25,1	27,3	27,0	36,8	52,9	73,5	84,7	94,0	109,5

A hatékonyabb energiagazdálkodás érdekében az 1990-es évek végén a nemzeti olajvállalatokat profitorientált vállalkozásokká alakították át.³² A szektorra nehezedő központosítási törekvések 2003 óta enyhültek ugyan,³³ de a kormány politikai célkitűzéseit (például a hatóságilag szabályozott árat) a nemzeti olajvállalatoknak – akár anyagi veszteségek árán is – érvényesíteniük kell. Az aktív külföldi szerepvállalásaik gyakran a kínai energiapolitikát meghatározó lépésekké váltak.³⁴ A 2000-es években számos olyan változás történt a kínai és a globális energiapiacra, amely elősegítette a külföldi energiapiacok felé történő kínai nyitást. A belső tényezők közül fontos kiemelni, hogy Kína egyre kevésbé akart a hagyományos energiahordozóra, a szénre támaszkodni, ezért megnyílt a lehetőség a nagyobb arányú kőolaj- és földgázfogyasztásra. Ez utóbbi növelését a kormányzati politika elkezdte aktívan támogatni. Ugyanakkor a rohamos tempóban emelkedő kereslettel a hazai kőolaj- és földgázforrások kitermelése nem bírta lépést tartani, így egyre nagyobb mértékben importra kellett támaszkodni. Idővel a kínai állami olajvállalatok egyre több külföldi tapasztalatot szereztek, és számottevő bevételi forrássá váltak számukra a külföldi projektek.³⁵ Fontos külső

körülmény, hogy a magas kőolajár a beszerzési országok tekintetében diverzifikációra készítette Kínát. A kínai döntéshozók szemében a közvetlen vezetékes összeköttetés vált az energiakapcsolatok legmegbízhatóbb fajtájává, mivel azok nem az Egyesült Államok által dominált világtengereken, hanem Eurázsia szárazföldi részén keresztül kínáltak alternatívát (lásd az ún. Malakka-dilemmát³⁶). Szerencsés körülmény, hogy a kontinens nagy nyersanyagbázisai – Kazahsztán és Oroszország – a 2000-es években jelentősen növelni tudták a kőolaj- és földgáztermelésüket, ezért lehetőség nyílt az ottani többlet exportjára. Ráadásul a két ország maga is érdekelt volt az exportútvonalaiak diverzifikálásában.³⁷

Kínában a nagymérvű importkitettséggel, valamint a gazdaság központi irányítása miatt az energia kérdésköre a politika legmagasabb szintjeit is meghatározza: az energiabiztonság a nemzeti fejlődés legfontosabb pillérei közé tartozik. A megfelelő működése a vezetés legitimitációját erősíti, és általában a szociális biztonság zálogát jelenti. Hszi Csin-ping elnök jóformán azonnal a 2012. novemberi hatalomra kerülése után Kína történetének az egyik legátfogóbb korrupcióellenes kampányát indította el, amelynek eredményeképpen a nemzeti kőolaj- és földgázszektor működésében is változások következtek be, s ezzel együtt a kínai külpolitika irányainak és stratégiai céljainak a definiálásában az elnök személye sokkal markánsabb szerephez jutott.

A kínai kőolaj- és földgázipart három nagy állami tulajdonú cég dominálja, amelyek között a feladatok az alábbiak szerint oszlanak meg:

- CNOOC (*China National Offshore Oil Corporation*): tengeri kőolajfeltárások és -kitermelés
- Sinopec (*China Petroleum & Chemical Corporation*): kőolaj-feldolgozás
- CNPC (*China National Petroleum Corporation*) vagy Petrochina: leginkább a külföldi beszerzésekért, illetve a kitermelésért felelős.

A kínai gazdaság a koronavírus-járvány következtében 2020 óta számos kihívással néz szembe. Egyrészt a szigorú járványügyi korlátozások visszafogták a termelést, továbbá a globális és a lokális ellátási láncok többszöri megszakadásához is hozzájárultak. Másrészt a 2021 végétől tapasztalható magas nyersanyag- és energiaárak is korlátozták a kínai gazdaság lehetőségeit. A pandémia hatásain túl fontos kiemelni, hogy Kínát 2021 nyarán komoly természeti csapások sújtották, valamint – legújabban – az orosz–ukrán háború tovagyűrűző következményei is negatív befolyásoló tényezőkként jelentkeznek.³⁸

A közép-ázsiai földgáztermelő országok

Bár a legtöbb elemzés egységként tekint a közép-ázsiai országokra azok viszonyainak a vizsgálatakor, fontos kihangsúlyozni, hogy valójában eltérő a földrajzi, a gazdasági, a társadalmi és a történelmi hátterük, amelyekből adódóan

különböznek a külpolitikai prioritásaik is. E fontos különbségek az energiapolitika esetében is megmutatkoznak, így a térség legnagyobb földgáztermelői – Türkmenisztán, Üzbegisztán és Kazahsztán (amely jelentős kőolajtermelő is) – külön kezelendők a Kínával fennálló kapcsolataik elemzése során. A három közép-ázsiai ország földgáztermelésre és -fogyasztásra vonatkozó éves adatait a 8. és 9. táblázat tartalmazza.

Türkmenisztán

Közép-ázsiai viszonylatban a legjelentősebb földgázpotenciállal Türkmenisztán rendelkezik. Az ottani földgáztartalékok nagyságáról csak bizonytalan becslések születtek. 2012-ben a párizsi központú Cedigaz 10 billió köbméterre saccolta a kinyerhető földgáz mennyiségét, míg a brit BP úgy vélte, a türkmén földgáz-kincs akár 17,5 billió m³ is lehetett akkor – amely a világon feltárt készletek 9,4 százalékát jelentette. (A BP becslései egyébként 2007 óta folyamatosan emelkedtek: először 2,3 billió m³, 2008-ban már 7,3 billió m³, 2010-ben pedig 10,2 billió m³ földgáztartalékkal számoltak.)³⁹ A 2022-es becslések még mindig jelentős mennyiséget (11,326 billió m³), ám világviszonylatban csökkenő részarányt (3,8%) valószínűsítene. Ezzel Türkmenisztán a földkerekség 6. legnagyobb földgáztartalékkal rendelkező állama (7. táblázat).

7. táblázat⁴⁰

Földgázkészletek országonként (milliárd m³)

1.	Oroszország	47.798
2.	Irán	33.980
3.	Katar	23.871
4.	Szaúd-Arábia	15.910
5.	Amerikai Egyesült Államok	13.167
6.	Türkmenisztán	11.326
7.	Kína	6.654
16.	Üzbegisztán	1.841
17.	Kazahsztán	1.840

Türkmenisztán számottevő földgázlelőhelyei az ország keleti és dél részén, a Galkinis [megújulás] mezőn és a Dauletabad melletti óriásmező területén összpontosulnak. Az előbbit a világ második legnagyobbjának tekintik. Ugyancsak jelentősek, de részben Azerbajdzsánnal és Iránnal vitatott területen

fekszenek a Kaszpi-tengeri földgázmezői. A türkmén földgáz jellegzetessége, hogy magas, 6-8 százalékos hidrogén-szulfid és szén-dioxid tartalommal bír, ezért speciális eljárással tisztítani kell.

Türkmenisztán geopolitikailag problémás helyzete abból adódik, hogy – Afganisztán kivételével – mindegyik szomszédja (tehát Irán, Azerbajdzsán, Kazahsztán, Üzbegisztán) szintén jelentős földgáztermelő. Ráadásul előnyösebb geopolitikai helyzetben is vannak, ugyanis a nagyobb felvevőpiacokhoz (Kína, Oroszország, világtegek) közelebb helyezkednek el.

A szakirodalomban „pozitív semlegességként” szokás a türkmén vezetésnek a függetlenné válás (1991) óta folytatott külpolitikai különutaságát jellemezni,⁴¹ amely alapján az ország nem vesz részt semmilyen katonai szövetségben vagy nemzetközi szervezetben.⁴² Egy másik külpolitikai elv értelmében a türkmének kizárólag a határig szállítják az exportálni kívánt földgázt, így az onnan továbbhaladó infrastruktúra kiépítése már nem az ország költségvetését terheli.

Türkmenisztán földgázát az 1960-as évektől kezdve – a Közép-Ázsia-Központ vezetéken keresztül – a Szovjetunió európai területei felé szállították.⁴³ A függetlenség elnyerését követően azonban a termelés hanyatlani kezdett, majd lassú növekedésnek indult, amit újra visszaesés követett. Szaparmurat Nijazov (Saparmyrat Nyýazow) elnök alatt az energiapolitika elsődleges irányát az Oroszországba történő földgázszállítások jelentették, a rohamosan romló műszaki állapotú Közép-Ázsia-Központ földgázvezeték révén. 2003-ban az orosz Gazprom 25 évre szóló szerződést írt alá Türkmenisztánnal, amelyben célul tűzték ki, hogy 2028-ra a türkmén földgázexport mennyiségét évi 70-80 milliárd köbméterre növelik.⁴⁴ Az egyébként jelentős földgáztermelőnek számító Oroszországnak ugyanis így olcsóbb volt, mintha magának kellett volna földgázt termelnie.⁴⁵ A Gazprom igyekezett a közép-ázsiai forrásokat még azelőtt lekötöni, hogy a nyugati nyersanyagimportőrök közvetlen kapcsolatot alakítottak volna ki az ottani államokkal. A türkmén földgáz egyébként nem belső használatra szolgált: azt Oroszország magasabb áron az európai piacokra exportálta tovább.

A Moszkvától való függés veszélyeit felismerő türkmén vezetés a nemzetközi elszigeteltségből Gurbanguly Berdimuhamedov (Gurbanguly Berdimuhamedov) elnöksége (2007–2022) alatt óvatos nyitással és egy új szerepkon koncepcióval lépett ki. Ennek értelmében Türkmenisztán továbbra is semleges politikát folytat, nem vesz részt nemzetközi szervezetekben, de aktív híd-, illetve összekötő szerepet játszó állam kíván lenni.⁴⁶ 2007-től korlátozott keretek között, de megjelenhettek az országban nem orosz befektetők is.⁴⁷

Ez a külső technikai és pénzügyi segítség jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy Türkmenisztán a meglévő lehetőségeit a korábbiaknál nagyobb mértékben – bár korántsem a leghatékonyabb módon – használja ki. Az ország az utóbbi két év-tizedben részben belföldi, részben külföldi források bevonása révén számottevő

földgázkitermelői és -szállítói kapacitást épített ki, miközben a becsült készlete a feltárásoknak köszönhetően egyre nagyobb lett, és ezzel együtt a kitermelés is ugrásszerű növekedésnek indult.

Meglehetősen korlátozott kapacitással, de már 1997-re kiépült egy 200 km hosszúságú földgázvezeték Irán felé is (a türkmén Korpezse és az iráni Kordkuj között), amely az észak-iráni területek ellátását szolgálta.⁴⁸ Irán felé a második, 182 km hosszú Dauletabad–Szaraksz–Kangiran vezetékét 2010-ben nyitották meg, s az éves kapacitása a 20 milliárd köbmétert is elérheti,⁴⁹ gyakorlatilag azonban soha nem szállított ennyi földgázt. Ráadásul egy árazással kapcsolatos vita 2017 januárjában az Iránba történő földgázzállítások leállításához vezetett.⁵⁰ Összességében tehát az iráni vezetékek kiépülése nem okozott stratégiai változást a türkmén földgázexportban.

A türkmén földgázkivitel szempontjából az orosz és az iráni útvonal mellett harmadik lehetőséget a nyugati irányba történő export jelenti. E téren az ország számos akadállyal néz szembe. Ezek között említendő a Kaszpi-tengeri határviták ügye, illetve az Európába vezető infrastruktúra hiánya. Bár a nyugati piac képviselői számos alkalommal tárgyaltak a türkmén földgáz megvételének a lehetőségéről, a projekttel együtt járó politikai kockázatok (Irán, Oroszország és részben Azerbajdzsán ellenérdekeltsége, valamint a törökországi szállítási útvonal kockázata) és a hatalmas költségek eddig nem tették lehetővé a vezeték kiépítését. Ugyanakkor az Oroszország ellen 2022 és 2023 során életbe léptetett nyugati szankciók miatt felértékelődhet az orosz befolyástól függetlenedni próbáló közép-ázsiai államok és a nyugati hatalmak közti együttműködés jelentősége. Oroszország és Irán jelenleg mégis hatékonyan igyekszik megakadályozni a Kaszpi-tenger alatt húzódó földgázvezeték megvalósítását.

A türkmén diverzifikációs törekvések negyedik iránya délkelet. A Türkmenisztán, Afganisztán, Pakisztán és India összeköttetését szolgáló, ún. TAPI földgázvezeték megvalósíthatósági terve 2005-ben készült el, s a projekt kivitelezésének a költségét 7,6 milliárd dollárra becsülték. A terv az Egyesült Államok támogatását is elnyerte – amely Afganisztánban akkor még katonailag jelen volt –, és az érintett négy ország képviselői 2010 szeptemberében egy megegyezést is aláírtak.⁵¹ A mindvégig bizonytalan afganisztáni helyzet és a megfelelő anyagi háttér hiánya viszont komoly késéseket okozott. Kína számára szerencsés fejlemény, hogy ez a kínai tervekben vetélytársként értékelt projekt nem valósult meg, így elsőként és máig is egyedülként Peking aknázhatta ki az egyre bővülő türkmén földgáztermelést. (A türkmén földgázexport ötödik irányára vonatkozóan részletesen lásd az előző, a kínai energiapolitikával foglalkozó fejezetet). Aşgabat azonban a várható többlettermelése miatt az utóbbi években újra elkötelezettnek tűnik a TAPI iránt, így a földgázvezeték Türkmenisztánon belül szakaszának az építését már 2015. decemberben megkezdték. Az ezt az exportútvonalat kiszolgáló, a Türkmenisztán keleti és nyugati

részén található földgázmezőket összekötő Kelet–Nyugat földgázvezeték építése pedig éppen akkoriban fejeződött be.⁵² A TAPI építése Afganisztánon belül 2016 februárjában indult el, Pakisztánban pedig 2018 decemberében.⁵³ A vezeték a türkménisztáni Mari városából az afganisztáni Kandaháron és Heráton át vezet majd Pakisztánba, s onnan tovább Indiába, Fazilkáig. Ha elkészül, a hossza 1814 km, a maximális kapacitása pedig évi 33 milliárd m³ lesz.⁵⁴ A projekt sikerében leginkább érdekelt Türkmengaz a jelenlegi állás szerint 10 milliárd dolláros projektköltség 85 százalékához járult hozzá.⁵⁵ E tekintetben tehát az a kivételesnek mondható helyzet állt elő, hogy Türkménisztán az ország területén kívüli infrastruktúra fejlesztésében vesz részt.

Üzbegisztán

Üzbegisztán Iszlam Karimov elnöksége (1990–2016) alatt többször váltott orientációt Oroszország és a nyugati hatalmak között,⁵⁶ és egyfajta ingamozgással próbált meg autonóm hatalmi pozícióra szert tenni.⁵⁷ Annak idején az állam által vezérelt gazdaságpolitika importhelyettesítő termelésre állt be, és az üzbég gazdaságot csak részben nyitották meg a külföldi befektetők előtt.⁵⁸ Ilyen kivétel volt például, amikor 2005-ben az Aral-projekt keretében konzorciumot hoztak létre az Aral-tó földgázkészleteinek a kitermelésére, amelyben a CNPC 20 százalékos részesedést kapott, akárcsak a négy további partner: az Uzbeknefteygaz, az orosz Lukoil, a maláj Petronas és a koreai KNOC.⁵⁹

Az üzbég földgázkészletek túlnyomóan az ország déli, illetve középső részén, Buhara környékén találhatók.⁶⁰ Az a térség felelős az ország kőolajtermelésének a 70 százalékáért is.⁶¹ Az üzbég földgázhálózat rendkívül szerteágazó, ugyanakkor elavult, és emiatt sok a hálózati földgázvesztés.⁶² Egyes becslések szerint az így keletkezett kár akár az üzbég GDP 4,5 százalékát is elérheti.⁶³

Üzbegisztán a kisebb földgázkészletei és a nagyobb belső fogyasztása miatt nem tud olyan mértékben exportálni, mint Türkménisztán. Az ország 35 milliós lakossága ugyanis a teljes földgáztermelésnek akár a 80 százalékát is felhasználja,⁶⁴ így minimális – de lokális szempontból mégis jelentős – mennyiségben van lehetőség exportra, amely Kirgizisztánba és Tádzsikisztánba, illetve Kazahsztán déli részére irányul. Az említett országok, akárcsak a politikai viszonyaik, korántsem problémamentesek – elegendő e tekintetben a határvitákra, illetve a vízelosztás nehézségeire utalni. 2012 januárjában például Üzbegisztán leállította a tádzsikisztáni földgázszállítását, mivel Dusanbe nem fogadta el az üzbégek által megemelt árat.⁶⁵

A régió túlra irányuló üzbég földgázexport tekintetében Oroszország és Kína emelhető ki a legjelentősebb partnerekként. Az előbbi sokáig a Szovjetunió időszakából örökölt földgáz-infrastruktúrára támaszkodva kapta a földgázt, amelynek mértékében a 2008-as világgazdasági válságot követően jelentős

visszaesés történt. 2013-tól pedig az üzbégek tovább csökkentették az Oroszország felé szállított földgáz mennyiségét:⁶⁶ az addigi évi 8-9 milliárd m³-ről évi 3-6 milliárd m³-re.⁶⁷ 2014-ben pedig Üzbegisztán is megkezdte a Kínába irányuló kivitelt. A keleti exportja érdekében rácsatlakozott a Peking által épített vezetékre (a bevezetésben említett Közép-Ázsia–Kína földgázvezetékre), amely alapvetően a türkmén földgáz szállítási útvonala. Ennek köszönhetően 2016-ban 4,3, 2017-ben 3,5, 2018-ban pedig 6,5 milliárd m³ földgáz jutott Kínába üzbég forrásból.⁶⁸

2016 novemberében Islam Karimov uralmát Savkat Mirzijojev elnöke váltotta. Ez a változás szerencsésen egybeesett azon kínai törekvésekkel, hogy Üzbegisztán még nagyobb szerepet vállaljon a regionális összekötő projektekben.⁶⁹ Mirzijojev felismerte, hogy hazájának tengertől kétszeresen elzárt országként – ami azt jelenti, hogy nemcsak neki, de egyik szomszédjának sincs tengeri kijárata – létfontosságú a környező államokkal való jó viszony fenntartása. Ehhez pedig az addigi viszonylagos elzárkózást fel kell váltania a proaktív politikának.⁷⁰ E „nyitás” keretében 2017-től több energiapolitikai egyezmény született Üzbegisztán és Kína között. Közülük is a legfontosabb megemlíteni a Buhara környéki földgázmezők kitermelésére hivatott New Silk Road Oil and Gas nevű konzorcium megalapítását.⁷¹ A földgázipari együttműködés másik fontos területét a Surtan mellett felépült földgázfinomító komplexum jelenti, amelybe Kína 3,7 milliárd dollárt fektetett.⁷²

Azonban a vevő számára problémát okozott, hogy a földgáz gyakran gyenge minőségű volt, ezért csak kisebb mennyiségben tápláltak belőle a vezetékbe.⁷³ Mindezek ellenére 2020 végéig nagyjából azonos arányban részesült az üzbég földgázból Kína és Oroszország, de akkortól az orosz export megszűnt.⁷⁴ 2022 elején pedig a kazahsztáni tüntetések hatására az üzbég vezetés úgy döntött, hogy a földgázhiány megakadályozása érdekében Kína helyett a helyi piacok ellátására koncentrál.⁷⁵ Ha ez a tendencia tovább folytatódik, 2025-re az üzbég földgázexport (minden irányba) akár teljesen le is állhat.⁷⁶

8. táblázat⁷⁷

Földgáztermelés (milliárd m³)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazahsztán	28,7	29,0	30,4	31,0	31,2	31,5	33,4	33,1	33,1	33,3	32,0
Üzbegisztán	56,6	56,5	55,9	56,3	53,6	53,1	53,6	58,3	57,5	47,1	50,9
Türkmenisztán	56,3	59,0	59,0	63,5	65,9	63,2	58,7	61,5	63,2	66,0	79,3

9. táblázat⁷⁸
Földgázfelhasználás (milliárd m³)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazahsztán	9,9	10,7	11,2	12,7	12,9	13,4	14,1	16,5	16,6	17,4	15,1
Üzbegisztán	47,4	46,2	46,2	48,5	46,3	43,3	44,8	44,4	44,6	43,6	46,4
Türkmenisztán	20,7	22,9	19,3	20,0	25,4	25,1	24,8	28,4	31,5	29,6	36,7

Kazahsztán

Kazahsztán a szénhidrogénforrások közül leginkább a kőolaj szempontjából jut kiemelkedő szerephez. Míg 2008-ban úgy becsülték, 38,8 milliárd hordónyi kőolajtarték rejtőzhet az ország alatt, addig az újabb felmérések szerint annak mennyisége akár a 100–110 milliárdot is elérheti.⁷⁹ Ugyanakkor a földgázkészlete kevésbé kiemelkedő – 1,804 billió m³, s ezzel a 17. a világranglistán –, az azt szolgáló vezetékhalózat pedig gyengén kiépített, így az ország távoli területein a földgázhoz való hozzáférés nem megoldott.

A kazah kőolaj nagyjából háromnegyede az ország nyugati részén, a Kaszpi-tenger medencéjében elhelyezkedő három nagy (Kasagan, Tengiz és Karacsaganak) kőolajmező területén összpontosul. A földgázkészletek döntő többsége is ott található, javarészt az Imasevszkoje, a Kasagan, a Karacsaganak, a Tengiz és a Zsanazzsol mezőkben.⁸⁰ A vizsgált közép-ázsiai országok kőolajtermelését és -fogyasztását a 10. és 11. táblázat tartalmazza, éves bontásban.

10. táblázat⁸¹
Kőolajtermelés (1000 hordó/nap)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazahsztán	1684	1664	1737	1710	1695	1655	1838	1904	1919	1806	1811
Üzbegisztán	80	72	69	63	60	57	61	64	67	61	60
Türkmenisztán	234	244	256	263	271	270	269	259	254	219	252

11. táblázat⁸²
Kőolaj-felhasználás (1000 hordó/nap)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Kazahsztán	270	288	297	304	289	304	313	338	345	302	327
Üzbegisztán	104	88	83	82	83	86	87	95	95	83	90
Türkmenisztán	125	129	137	143	145	143	144	145	146	140	146

Kazahsztán földrajzi, geopolitikai szempontból Közép-Ázsia kapuját jelenti Kína számára, s mivel közvetlen szomszédok, hosszú közös határszakasszal, egyúttal a legbiztonságosabb energiaellátó országot is. A kínai-kazah energiapolitikai kapcsolatok nyitánya 1997-re tehető, amikor a két állam egy közös kőolajvezeték létrehozásáról döntött. A CNPC első kazahsztáni befektetése is ahhoz az évhez köthető, amikor is az európai és az amerikai befektetőkkel folyt versenyből győztesként került ki, s 60,7 százalékos részesedést szerzett a kazah AktobeMunaiGasz nevű vállalkozásban.⁸³ Ráadásul ugyanabban az évben, más nemzetközi olajvállalatok elől megszerezte a 1,5 milliárd hordónyi készlettel rendelkező kazah Uzen mező feletti ellenőrzést is.⁸⁴

1999-re elkészült az említett kazah-kínai kőolajvezeték terve, de a projekt megvalósítása késett. Ennek oka a kőolajnak az aktuálisan alacsony nemzetközi piaci ára, a jelentős megvalósítási költségek és az akkor elérhető, viszonylag kevés kazah nyersanyag volt. 2000-ben azonban, a Kasagan kőolajmező felfedezésével már biztossá vált az ellátás. Így 2003-ban a két fél arról egyezett meg, hogy három szakaszban építik meg az összekötő kőolajvezetékét.

A Kazahsztán-Kína kőolajvezeték nyugati szakaszát (Atirau-Kenkijak) még 2003-ban, a keletit (Ataszu-Dusanzi) 2005 végén, a középsőt (Kenkijak-Ataszu) pedig 2009-ben adták át.⁸⁵ A keleti szakaszon 2006 májusában kezdődött meg a szállítás. A vezetékben a CNPC 49, az AktobeMunaiGasz pedig 51 százalékos részesedést szerzett.⁸⁶ A teljes kőolajvezeték 2860 km hosszan húzódik,⁸⁷ és Kína első nemzetközi vezetékének tekinthető. Kazahsztán tehát sikeresen kihasználta az ESPO kőolajvezetékkel⁸⁸ kapcsolatos, elhúzódó kínai-orosz tárgyalásokat, és így hamarabb tudott Kína felé vezetékes összeköttetést megvalósítani, mint Oroszország.⁸⁹

A 2000-es években, a vezeték építésével párhuzamosan, jelentős kínai ténnyerés zajlott a kazah kőolajszektorban: 2003-ban a CNPC részesedése további 25,4 százalékkal nőtt az AktobeMunaiGaszban,⁹⁰ 2005 októberében pedig 4,18 milliárd dollárért megvásárolta – a legnagyobb orosz befektetőnek számító Lukoil⁹¹ elől – a PetroKazahsztán vállalatot. Ez utóbbi kimondottan a Kazahsztán-Kína kőolajvezeték ellátásával foglalkozik,⁹² és 11 kőolajmezőt, 5 feltárás alatt álló mezőt üzemeltet, ráadásul a kezelésébe tartozik az ország legnagyobb finomítója is.⁹³ A CNPC 2005-ben 100 százalékos tulajdonosa lett az észak-buzacsi kőolajmezőnek.⁹⁴ A hongkongi CITIC ugyanabban az évben vette meg 1,9 milliárd dollárért a nyugat-kazahsztáni JSC Karazsanbaszmunai nevű olajvállalatot.⁹⁵ 2009 áprilisában a CNPC 1,7 milliárd dollárért 49 százalékos részesedést szerzett a MangiszttauMunaiGasz vállalatban, míg a többségi tulajdonos a legnagyobb kazah nemzeti olajvállalat, a KazMunaiGasz maradt.⁹⁶ 2013-ban Kína (a CNPC) úgy szerzett 8,33 százalékos tulajdonrészt az óriási méretű Kasagan kőolajmezőben, hogy a versenyben az indiai állami olajvállalatot utasította maga mögé.⁹⁷ Az, hogy több nemzetközi olajvállalat mellett a CNPC is részesedést

kapott a projektben, jól mutatja a kazah vezetés egyensúlyozó politikáját. 2014 áprilisában a kínai Sinopec a Lukoil 50 százalékát vette meg a kazah Caspian Investment Resources vállalatban.⁹⁸

A felsorolt tranzakciók eredményeképpen 2010-re a kazah kitermelésnek már közel egynegyede a kínai tőkét gyarapította,⁹⁹ s 2014 közepére a szénhidrogénekkal foglalkozó kazahsztáni vállalatokból legalább 22 hozzájuk volt köthető, sőt tíz teljesen kínai tulajdonban állt. Kína többséget szerzett két nagy kazah olajvállalatban (AktobeMunaiGasz és PetroKazahsztán), valamint több kisebb cégben. A kínaiak által 2005 és 2015 között Kazahsztánban befektetett 23,5 milliárd dollárból 20,9 milliárd az energiaszektorra érintette.¹⁰⁰

A kazah–kínai kőolajvezeték megvalósulása nem vezetett kenyértöréshez az Oroszországgal kialakított kapcsolatokban, sőt Kazahsztán mindkét nagy szomszédjának fontos kőolajszállítója lett, miközben a világpiacra is szállított kőolajat a Kaszpi-tengeren, illetve a 2006-tól működő Baku–Tbiliszi–Dzsejhan kőolajvezetékén keresztül.¹⁰¹ A folyamatos fejlesztések eredményeként a Kazahsztán–Kína vezeték már oroszországi eredetű kőolajat is fogadhatott, hogy aztán azt is tovább szállítsák Kínába.¹⁰² 2022. február 4-én a Rosznyefty és a CNPC arról egyezett meg, hogy az orosz olajvállalat tíz éven keresztül napi 200.000 hordó kőolajat szállít Kazahsztánon keresztül Oroszországból Kínába. Így jelenleg a kőolajvezeték kapacitásának a felét orosz, a másik felét kazah forrás biztosítja.¹⁰³

Ugyanakkor a kazah földgáz nagymértékű felhasználása és exportja előtt számos akadály tornyosul. Egyrészt a kormány a kőolaj kitermelését tekinti a prioritásnak, ezért a kőolajmezők működési idejének a meghosszabbítása érdekében az olajjal együtt kinyert földgáz nagy részét visszatáplálják a mezőkhöz. Másrészt a földgáz helyi felhasználására való lehetőségek igencsak korlátozottak, mivel főleg csak az ország nyugati és déli területein kiépített az infrastruktúra.¹⁰⁴ Ráadásul a Tengiz és a Kasagan mezőből származó földgáz kéntartalma magas, ezért gyakran olcsóbb a gázt elégetni, mint feldolgozni. 2018-ban például az elfáklyázott (felhasználás nélkül elégetett) földgáz mennyisége 2 milliárd m³-t tett ki.¹⁰⁵

A kedvezőtlen körülmények ellenére a kazah földgáz kínai exportjának a terve már viszonylag korán felmerült: 2005 augusztusában a CNPC és a KazMunaiGasz között megegyezés jött létre egy 2798 km hosszú, éves szinten 5 milliárd m³ földgáz szállítására alkalmas földgázvezetékéről.¹⁰⁶

2013-ban Kazahsztán összesen 10,2 milliárd m³ földgázt exportált,¹⁰⁷ amelyből Kínába is jutott, de a szükségesnél kevesebb, mert a két ország közti földgázt akkor részben egy kisebb kapacitású vezetékén, részben pedig ún. LNG-vonatokon szállították. Az állandó és nagy volumenű földgázkapcsolat érdekében valósult meg 2015-ben a CNPC és a KazTranszGaz együttműködésében a Bejneu–Bozoy–Simkent földgázvezeték.¹⁰⁸ A vezeték jelentőségét az adja, hogy a Kazahsztán nyugati területein kitermelt földgázt az ország keleti részében

megépült Közép-Ázsia–Kína földgázvezetékbe szállítja.¹⁰⁹ Ezzel Kínának a türkmén és az üzbég mellett újabb közép-ázsiai földgázforrásokat sikerült a saját ellátásába bevonnia. E vezetéken keresztül az első két évben (2015, 2016) 0,4, egy évvel később 1,1, 2018-ban pedig már 5,8 milliárd m³ földgázt tápláltak be a Közép-Ázsia–Kína vezetékbe. Mindeközben a kazahok évi 12 milliárd m³ földgázt szállítanak Oroszországba az annak központi területeihez közel levő nyugat-kazahsztáni Karacsaganak mezőről.¹¹⁰

A viszonylag korlátozott tartalékai miatt Kazahsztán a 2020-as évek közepére várhatóan csökkenteni kényszerül a keleti és a nyugati irányú földgázexportját is.¹¹¹ Ez azért is valószínű, mert az ország bizonyos térségeiben jelenleg sem megoldott a földgázellátás, így oda orosz, üzbég és türkmén forrásból érkezik a vezetékes földgáz. A problémát jól jelzi, hogy a kazah vezetés 2022/2023 telén kénytelen volt a Kínának szánt földgázt a helyi igények kielégítésére fordítani, s ezért jelentős kötbér kifizetésére kényszerült.¹¹² A kormány célul tűzte ki, hogy az ország önellátása érdekében e lokális függéseket megszüntesse, és létrehozza a megfelelő gázösszeköttetéseket.

Összefoglalás

A tanulmányomnak ebben a részében a termelők oldaláról a földgázpolitika legfontosabb közép-ázsiai szereplőinek – Türkmenisztánnak, Üzbegisztánnak és Kazahsztánnak – az adottságait, lehetőségeit és politikai választásait elemeztem, míg a fogyasztói oldalon a kínai energiapolitika, különösen pedig a földgázpolitika alapvető jellegzetességeire világítottam rá. A két fél esetén a 2000-es években a szükségletek és a lehetőségek szerencsés együttállásának lehettünk a tanúi. Kína földgázimportja és az ellátás diverzifikációja akkor kezdett egyre jelentősebb méreteket ölteni, amikor az egyes közép-ázsiai államokban uralomváltás történt, és a hagyományos, az oroszokra támaszkodó kül- és energiapolitikát egy sokkal nyitottabb, a helyi gazdaságok kockázatmegosztását szolgáló irányvonal kezdte felváltani. Pekingnek a közép-ázsiai kőolaj- és földgázforrásokhoz való hozzájutását nagyban segítette az ország jelentős tőkeereje, amely viszonylag rövid idő alatt stratégiai léptékű befektetések megvalósítását tette lehetővé az ottani energiaszektorban. E tanulmányban közülük elsősorban a helyi jellegű földgázipari befektetésekre koncentráltam.

A tanulmány következő részében a szereplők között kialakult földgázpolitikai kapcsolatok legfontosabb eleméről, a Közép-Ázsia–Kína földgázvezeték megépülésének a körülményeiről, illetve az azok következtében kialakult kapcsolatok fejlődéséről és jellegzetességeiről lesz szó.

Jegyzetek

- 1 A kutatást a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány támogatta a PADME kutatói program keretében, 2022-ben.
- 2 Lásd például: Griffiths, Richard: „New Silk Road Electronic Library Version 4.0 (October 2019)”, *Academia.edu*, https://www.academia.edu/40846726/New_Silk_Road_Electronic_Library_Version_4_0_October_2019 (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.).
- 3 Például: Andrews-Speed, Philip és Dannreuther, Roland: *China, Oil and Global Politics* (London: Routledge, 2011); Vörös Zoltán: *Kínai sakkjátszma. Tengeri kereskedelmi útvonalak és az energiabiztonság geopolitikája* (Pécs: Publikon Kiadó, 2014); Andrews-Speed, Philip: „China’s Energy Needs and Energy Security” in *Sino-US Energy Triangles. Resource Diplomacy under Hegemony*, szerk. Zweig, David és Hao, Yufan (London: Routledge, 2016), 38–54. o.; Guo, Xusheng, Hu, Dongfeng, Li, Yuping, Wei, Xiangfeng, Wang, Qingbo és Zhang, Hui: „Technologies in Discovery and Exploration of Fuling Shale Gas Field, China”, *Natural Resources*, 7., no. 5. (2016): 271–286.; O’Sullivan, Stephen: „China’s Natural Gas Development Report – Reality Check”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, no. 62. (2019); Meidan, Michal és Andrews-Speed, Philip: „China’s Power Crisis: Long-Term Goals Meet Short-Term Realities”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, <https://www.oxfordenergy.org/publications/chinas-power-crisis-long-term-goals-meet-short-term-realities/> (a letöltés ideje: 2024. február 15.); Meidan, Michal: „China’s Energy Policies in the Wake of COVID-19: Implications for the Next Five Year Plan”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, <https://www.oxfordenergy.org/publications/chinas-energy-policy-in-the-wake-of-covid-19-implications-for-the-next-five-year-plan/> (a letöltés ideje: 2024. február 15.); Meidan, Michal: „The Russian Invasion of Ukraine and China’s Energy Markets”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, <https://www.oxfordenergy.org/publications/the-russian-invasion-of-ukraine-and-chinas-energy-markets/> (a letöltés ideje: 2024. február 15.).
- 4 Kína energiapolitikájában évek óta az egyik legfontosabb kérdés a dekarbonizáció, ennek köszönhető a megújuló energiaforrások iránti érdeklődés a kínai energiapolitikával foglalkozó szakirodalomban.
- 5 Például: Fedorenko, Vladimir: „The New Silk Road Initiatives in Central Asia”, *Rethink Paper*, no. 10. (2013.); Thornton, Susan A.: „China in Central Asia: Is China Winning the „New Great Game?””, *Brookings.edu*, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2020/06/FP_20200615_china_central_asia_thornton.pdf (a letöltés ideje: 2024. február 15.); Vakulchuk, Roman és Overland, Indra: „China’s Belt and Road Initiative through the Lens of Central Asia” in *Regional Connection under the Belt and Road Initiative. The Prospects for Economic and Financial Cooperation*, szerk. Cheung, Fanny M. és Hong, Ying-yi (London: Routledge, 2019); Reeves, Jeffrey: „China’s Silk Road Economic Belt Initiative: Network and Influence Formation in Central Asia”, *Journal of Contemporary China*, 27., no. 112. (2018): 502–518.; Laurrelle, Marlene: *China’s Belt and Road Initiative and Its Impact in Central Asia* (Washington, DC: The George Washington University, 2018); Smith Stegen, Karen és Kusznir, Julia: „Outcomes and Strategies in the »New Great Game«: China and the Caspian States Emerge as Winners”, *Journal of Eurasian Studies*, no. 6. (2015): 91–106.; Omelicheva, Mariya Y. és Du, Ruoxi: „Kazakhstan’s Multi-Vectorism and Sino-Russian Relations”, *Insight Turkey*, 20., no. 4. (2018): 95–110.; Rossi, Marco és Bendini, Roberto: „Old Games, New Players: Russia, China and the Struggle for Mastery in Central Asia”, *European Parliament*, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491436/EXPO-INTA_SP\(2012\)491436_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2012/491436/EXPO-INTA_SP(2012)491436_EN.pdf) (a letöltés ideje: 2024. február

- 15.); Eder, Thomas Stephan: *China–Russia Relations in Central Asia. Energy Policy, Beijing’s New Assertiveness and 21st Century Geopolitics* (Wiesbaden: Springer, 2014); Kim, Younkyoo és Blank, Stephen: „Same Bed, Different Dreams: China’s »Peaceful Rise« and Sino–Russian Rivalry in Central Asia”, *Journal of Contemporary China*, 22., no. 83. (2013): 773–790.; *International Crisis Group*, „China’s Central Asia Problem”, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/central-asia/china-s-central-asia-problem> (a letöltés ideje: 2024. február 15.); Sari, Yaşar: „Energy Diplomacy and Foreign Policy Choice: Turkmenistan’s Relations with China” in *Inter-State and Intra-State Conflicts in Global Politics. From Eurasia to China*, szerk. Ari, Tayyar (Idaho Falls, ID: Lexington Books, 2022), 235–248. o.; Song, Weiqing: *China’s Approach to Central Asia. The Shanghai Cooperation Organisation* (London: Routledge, 2016); Garcia, Zenel: *China’s Western Frontier and Eurasia. The Politics of State and Region-Building* (London: Routledge, 2022); Gabuev, Alexander: „Crouching Bear, Hidden Dragon: »One Belt One Road« and Chinese–Russian Jostling for Power in Central Asia”, *The Journal of Contemporary China Studies*, 5., no. 2. (2016): 61–78.; Pieper, Moritz: *The Making of Eurasia. Competition and Cooperation between China’s Belt and Road Initiative and Russia* (London és New York, NY: I.B. Tauris, 2022).
- 6 Bedeski, Robert E.: *Eurasia’s Ascent in Energy and Geopolitics. Rivalry or Partnership for China, Russia and Central Asia?* (London: Routledge, 2012); Amineh, Mehdi P. és Van Driel, Melanie: „China’s Statist Energy Relations with Turkmenistan and Kazakhstan”, *African and Asian Studies*, 17. (2018): 63–89.; Paramonov, Vladimir és Stokov, Alexey: „China in Central Asia: Energy Interests and Energy Policy”, *Central Asia And The Caucasus*, 11., no. 3. (2010): 18–30.; Skalamera, Morena: „The Silk Road between a Rock and a Hard Place: Russian and Chinese Competition for Central Asia’s Energy”, *Insight Turkey*, 20., no. 4. (2018): 45–65.
- 7 Pirani, Simon: „Central Asian Gas: Prospects for the 2020s”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, no. 155. (2019).
- 8 Ez a folyamat szerencsés időzítéssel éppen akkor zajlott, amikor a hagyományos nyugati ipari társadalmak éppen felszámolták a hazai termelési kapacitásaikat, amelyeket így részben Kínába át tudtak helyezni.
- 9 Andrews-Speed: „China’s Energy Needs”, 38. o.
- 10 A szénfogyasztás olyan méreteket ölt, hogy Kína egyedül majdnem annyit használ fel, mint a világ többi országa együttvéve. Vörös: *Kínai sakkjátszma*, 21. o.
- 11 Ziegler, Charles E.: „China’s Energy Relations with the Global South: Potential for Great Power Realignment”, in *China’s Energy Relations with the Developing World*, szerk. Currier, Carrie Liu és Dorraj, Manochehr (London: The Continuum International Publishing Group, 2011), 197. o.
- 12 Andrews-Speed: „China’s Energy Needs”, 40. o.
- 13 Ritchie, Hannah és Roser, Max: „China: Energy Country Profile”, *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/energy/country/china> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.).
- 14 Kína az utóbbi egy évtized fejlesztéseinek eredményeként „zöld nagyhatalomnak” is számít, és újabban a klímaváltozás elleni globális küzdelemben is vezető szerepre pályázik.
- 15 Forrás: *British Petrol*, „BP Statistical Review of World Energy, 2022”, <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2022-full-report.pdf> (a letöltés ideje: 2024. február 15.), 15. o.
- 16 Forrás: Uo., 20. o.
- 17 Forrás: Uo., 34. o..
- 18 Peng, Donna: „Prospecting Chinese Gas Demand”. *The Oxford Institute for Energy Studies*, no. 110. (2017): 23.
- 19 Laurelle: *China’s Belt and Road Initiative*, x. o.

- 43 Siddi, Marco és Kaczmarski, Marcin: „The EU and China in Central Asian Energy Geopolitics” in *The European Union, China and Central Asia. Global and Regional Cooperation in a New Era*, szerk. Bossuyt, Fabienne és Dessein, Bart (London: Routledge, 2021), 161–177. o.
- 44 Stegen és Kusznr: „Outcomes and Strategies”, 96. o.
- 45 Eder: *China–Russia Relations*, 45. o.
- 46 Amineh és Van Driel: „China’s Statist Energy Relations”, 73–74. o.
- 47 Lubina, Michał: *Russia and China. A Political Marriage of Convenience – Stable and Successful* (Leverkusen: Verlag Barbara Budrich, 2017), 251. o.
- 48 Fedorenko: „The New Silk Road Initiatives”, 22. o.
- 49 Cobanli, Onur: „Central Asian Gas in Eurasian Power Game”, *Energy Policy*, 68. (2014): 353.
- 50 Lee, Yusin: „Turkmenistan’s East–West Gas Pipeline. Will It Save the Country from Economic Decline?”, *Problems of Post-Communism*, 66., no. 3. (2019): 216.
- 51 Calder, Kent E.: *The New Continentalism. Energy and Twenty-First-Century Eurasian Geopolitics* (New Haven, CT: Yale University Press, 2012), 236. o.
- 52 Lee: „Turkmenistan’s East–West Gas Pipeline”, 211. o.
- 53 Hasan, Pathik: „Work on the TAPI Central Asia Pipeline Resumes Under the Taliban”, *Silk Road Briefing*, <http://silkroad2021.org/index-392.html> (a letöltés ideje: 2024. február 16.).
- 54 Jarosiewicz, Aleksandra: „Turkmenistan Begins the Construction of a Gas Pipeline to Pakistan and India”, *OSW*, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2015-12-16/turkmenistan-begins-construction-a-gas-pipeline-to-pakistan-and-india> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.).
- 55 Lee: „Turkmenistan’s East–West Gas Pipeline”, 219. o.
- 56 Lubina: *Russia and China*, 248. o.
- 57 Pieper: *The Making of Eurasia*, 77. o.
- 58 Uo., 76. o.
- 59 Karimova, Aynur: „Uzbekistan Begins Exploring Hydrocarbons in Aral Sea”, *AzerNews*, <https://www.azernews.az/region/89496.html> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.).
- 60 Ögütçü, Mehmet és Ma, Xin: „Geopolitics of Energy: China and the Central Asia”, *Insight Turkey*, 9., no. 4. (2007): 57.
- 61 Fedorenko: „The New Silk Road Initiatives”, 28. o.
- 62 Aminjonov, Farkhod: „Central Asia’s Natural Gas: the Pitfalls of Energy Export Diversification”, *OSCE Academy*, no. 13. (2013): 9.
- 63 Uo., 11. o.
- 64 Umbach, Frank és Raszewski, Slawomir: „Strategic Perspectives for Bilateral Energy Cooperation between the EU and Kazakhstan. Geo-Economic and Geopolitical Dimensions in Competition with Russia and China’s Central Asia Policies”, *Konrad-Adenauer-Stiftung*, https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=00e96c-ba-e1e7-30ca-2457-5b611c6d6c9b&groupId=252038 (a letöltés ideje: 2024. február 16.), 21. o.
- 65 Krasnopolsky, Peter: *China, Russia and Central Asian Infrastructure. Fragmenting or Reformatting the Region?* (Szingapúr: Palgrave Macmillan, 2022), 192. o.
- 66 Kaczmarski, Marcin: *Russia–China Relations in the Post-Crisis International Order* (London: Routledge, 2015), 90. o.
- 67 Pirani: „Central Asian Gas”, 18. o.
- 68 Uo., 21. o.
- 69 Pieper: *The Making of Eurasia*, 80. o.
- 70 Dadabaev, Timur: „The Chinese Economic Pivot in Central Asia and Its Implications for the Post-Karimov Re-emergence of Uzbekistan”, *Asian Survey*, 58., no. 4. (2018): 751–753.

Új szereplő a „nagy játszmában”

- 71 Uo., 763. o.
- 72 Dadabaev, Timur: *Transcontinental Silk Road Strategies. Comparing China, Japan and South Korea in Uzbekistan* (London: Routledge, 2019), 115–116. o.
- 73 Krasnopolsky: *China, Russia and Central Asian*, 192. o.
- 74 Uo., 192. o.
- 75 Uo., 192. o.
- 76 Webster, Joe: „The War’s Impact on Central Asia”, *China–Russia Report*, <https://chinarusiareport.substack.com/p/the-wars-impact-on-central-asia> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.).
- 77 Forrás: *British Petrol*, „BP Statistical Review”. 29. o.
- 78 Forrás: Uo. 31. o.
- 79 Umbach és Raszewski: „Strategic Perspectives for Bilateral Energy Cooperation”, 20. o.
- 80 Pirani, Simon: „Central Asian and Caspian Gas Production and the Constraints on Export”, *The Oxford Institute for Energy Studies*, no. 69. (2012).
- 81 Forrás: *British Petrol*, „BP Statistical Review”. 15. o.
- 82 Forrás: Uo. 20. o.
- 83 Ez a negyedik legnagyobb kazah állami kőolaj- és földgázvállalat az Aktobe kőolajmező kezelője, s mintegy egymilliárd hordónyi kőolaj fölött rendelkezik.
- 84 Meidan: „The Structure of China’s Oil Industry”, 24. o.
- 85 Huirong, Zhao és Hongwei, Wu: „China’s Energy Policy towards the Caspian Region: The Case of Kazakhstan, in *Secure Oil and Alternative Energy. The Geopolitics of Energy Paths of China and the European Union*, szerk. Amineh, Mehdi P. és Guang, Yang (Leiden: Brill, 2012), 178. o.
- 86 Eder: *China–Russia Relations*, 48. o.
- 87 Ögütçü és Ma: „Geopolitics of Energy”, 53. o.
- 88 A kelet-szibériai (ES) kőolajforrások és a Csendes-óceán (PO) között húzódó kőolajvezeték az Oroszország és Kína közti első vezetékes összeköttetés.
- 89 Lubina: *Russia and China*, 250. o.
- 90 Andrews-Speed és Dannreuther: *China, Oil and Global Politics*, 125. o.
- 91 Oliphant, Craig, Mills, Simon, Campbell, Ivan, Mariani, Bernardo, Paasiaro, Maija és Xiaomin, Tang: *Central Asia at a Crossroads: Russia and China’s Changing Roles in the Region and the Implications for Peace and Stability* (Bristol: Saferworld, 2015), 20. o.
- 92 Eder: *China–Russia Relations*, 48. o.
- 93 Amineh és Van Driel: „China’s Statist Energy Relations”, 75. o.
- 94 Huirong és Hongwei: „China’s Energy Foreign Policy”, 178. o.
- 95 Andrews-Speed és Dannreuther: *China, Oil and Global Politics*, 125. o.
- 96 Eder: *China–Russia Relations*, 53. o.; Siddi és Kaczmarski: „The EU and China in Central Asian Energy Geopolitics”, 167. o.
- 97 Kaczmarski: *Russia–China Relations*, 91. o.
- 98 Uo., 91. o.
- 99 Peyrouse, Sébastien: „Perspectives and Limits on Sino–US Competition: the Kazakhstan Case Study”, in *Sino–US Energy Triangles. Resource Diplomacy under Hegemony*, szerk. Zweig, David és Hao, Yufan (London: Routledge, 2016), 170. o.; Gyene Pál: „Kína gazdasági felemelkedése és az »új selyemút« percepciói Közép-Ázsiában”, *Külügyi Szemle*, 17., no. 3. (2018): 105.
- 100 Amineh és Van Driel: „China’s Statist Energy Relations”, 75. o.
- 101 Lubina: *Russia and China*, 250. o.

- 102 Horta, Loro: „The Dragon Looks West: China and Central Asia – Analysis”, *Eurasia Review*, <https://www.eurasiareview.com/05102013-dragon-looks-west-china-central-asia-analysis/> (a letöltés ideje: 2023. szeptember 16.), 2. o.
- 103 Meidan: „The Russian Invasion of Ukraine”, 3. o.
- 104 Pirani: „Central Asian Gas”, 27. o.
- 105 Uo., 26–27. o.
- 106 Ögütçü és Ma: „Geopolitics of Energy”, 54. o.
- 107 Umbach és Raszewski: „Strategic Perspectives for Bilateral Energy Cooperation”, 52. o. Sokkal jelentősebb viszont Kazahsztán uránbányászata: a világ össztermelésének 36,5%-át teszi ki. Fedorenko: „The New Silk Road Initiatives”, 19. o.
- 108 Krasnopolsky: *China, Russia and Central Asian*, 192. o.
- 109 Pirani: „Central Asian Gas”, 24. o.
- 110 Uo., 30. o.
- 111 Uo., 22. o.
- 112 Mitrova, Tatiana: Q&A | The Geopolitics behind Kazakhstan’s Turbulent Energy Sector”, *Center on Global Energy Policy at Columbia*, <https://www.energypolicy.columbia.edu/qa-the-geopolitics-behind-kazakhstans-turbulent-energy-sector/> (a letöltés ideje: 2024. február 16.).